

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД

Литвиненко О. Я.,

*студент 3 курсу факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0009-0002-9165-4482
lytvynenko.oleksandr.15@gmail.com*

Коржов Г. О.,

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0001-5459-0702
korzhovga@gmail.com*

У статті досліджується вплив соціального капіталу, зокрема такої його фундаментальної складової як довіра, на економічний розвиток із застосуванням компаративістського підходу. Саме поняття капіталу розглядається через призму різних соціологічних підходів. Соціальний капітал операціоналізується через феномен довіри, яка, перш за все, стосується міжіндивідуального та міжгрупового рівнів. Довіра інтерпретується як чинник, що сприяє солідаризації у суспільстві та відіграє визначальну роль при ефективному функціонуванні соціальних акторів. В дослідженні наголошується на тому, що в сучасному світі ефективність економічних відносин більшою мірою залежить від показників органічної солідарності, аніж механічної. Дослідження показало, що рівень довіри в суспільстві має неоднозначний вплив на економічний розвиток. На основі емпіричного аналізу даних, котрі походять із Світового дослідження цінностей (World Values Survey, 2017–2022), робиться висновок про те, що довіра як основа органічної солідарності впливає на економічний розвиток країни, і цей вплив є статистично значущим для вибірки із 55 країн світу різних регіонів і рівнів розвитку. Натомість довіра як фундамент механічної солідарності не показала статистично значущого впливу на економічні результати. Як правило, ті суспільства, в яких довіра не обмежується найближчим оточенням, а включає ширші соціальні контакти, мають кращі умови для економічного зростання і досягають вищих показників економічного процвітання. Дослідження розширює уявлення про роль соціального капіталу у модерній державі та суспільствах й окреслює перспективи для подальших дотичних наукових розвідок.

Ключові слова: соціальний капітал, довіра, механічна солідарність, органічна солідарність, економічний розвиток, ВВП на душу населення, Світове дослідження цінностей, порівняльні (компаративістські) дослідження.

Вступ. Тематика капіталу широко опрацьовується та використовується у соціально-поведінкових, економічних (та інших) наукових підходах. Поняття капіталу змінювалось, продукувались класифікації, які інтерпретували його в цілому, розкривали різні аспекти, що не обмежувались матеріалістичними переконаннями. У будь-якому випадку, форми капіталу диверсифікуються відносно контексту саме виробничої (та економічної) діяльності.

Центральна концепція даного дослідження «соціальний капітал» останнім часом часто стає предметом розгляду в рамках аналізу господарських процесів і економічних взаємодій у сучасних суспільствах. Соціальний капітал є багатоаспектним і складним концептуальним поняттям, що по-різному визначається представниками різних теоретичних шкіл і напрямів. В даному дослідженні

розглядається лише один вимір соціального капіталу, а саме: довіра до інших індивідів. Довіра як один із проявів такої форми капіталу дуже часто фігурує у соціально-політичних дослідженнях. Хоч зазвичай особливо звертається увага на довіру до державних інституцій (Грушецький, 2023), проте й виокремлюються у дослідженнях розділи та питання, які саме дають змогу визначити й надалі відслідковувати динаміку довіри між індивідами у суспільствах. Особливо це стає актуальним при виникненні нових соціальних груп у суспільстві (наприклад, переселенці).

Збільшення конфліктного потенціалу в соціальному просторі тільки сприяє актуалізації феномену довіри. Деструктивні аспекти відсутності солідарності можуть мати негативний вплив на державу в цілому, на розвиток демократичних інститутів, настанов і практик (Єнін, Коржов, Василець, 2023). У свою чергу це стає наслідком зниження синергії сил, що можуть бути спрямовані у різні сфери державного впливу та адміністрування. З урахуванням того, що бажання добробуту (welfare) є тісно (проте не виключно) пов'язаним із економічним розвитком, саме й виникає питання його зв'язку з соціальним капіталом. Виявлені закономірності можуть визначити принципи для подальшої інтервенції з метою коригування довіри у суспільстві. За цим ймовірно слідуватиме стабілізація та набуття крайніх елементів, які характерні моделі держави загального добробуту (соціальній державі).

Метою статті є дослідження теоретичних відомостей щодо основних концептів та аналіз (у відповідності до теоретичних рамок) емпіричних даних щодо довіри та її зв'язку із економічним розвитком.

Робоча гіпотеза даного дослідження звучить наступним чином: рівень економічного розвитку країни напряму залежить від довіри на міжіндивідуальному та міжгруповому рівнях. Іншими словами, завдяки значній довірі між громадянами, розширюються можливості для ефективних інтеракцій (без упереджень та інших гальмуючих чинників), в тому числі в царині виробничо-економічних процесів. Це в свою чергу продукує високу результативність діяльності, що може виражатись через отримання прибутку, залучення капіталу, інвестиційну діяльність.

Завдання статті:

1) Проаналізувати концепт соціального капіталу, його основні компоненти та їх можливий (лише теоретично обґрунтований) вплив на суспільство.

2) Виявити зв'язок між рівнем довіри та економічним показником ВВП на душу населення, що в рамках цього дослідження здатен відображати економічний розвиток. Це включатиме зіставлення країн з різними рівнями соціального капіталу та економічного розвитку.

Емпірична основа статті. Стаття базується на даних Світового дослідження цінностей, 7 хвиля, 2017–2022 (World Values Survey, WVS). Вибір був зроблений через значне охоплення ціннісних орієнтирів населення великої кількості країн світу саме у WVS, а також через доступність масивів даних та супутніх методологічних документів. Феномен довіри також має місце серед блоків питань WVS. Він не обмежується інституційною довірою, проте охоплює довіру до груп, з якими індивід стикається або може стикатися у житті (сусіди, люди іншої національності, релігії тощо). Особливо важливим стало й дослідження авторства Knack S. та Keefer P. (1997), які актуалізують питання взаємозалежності соціального капіталу та економічного розвитку, використовуючи дані WVS.

Практичне значення результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані для кращого розуміння механізмів впливу соціального капіталу на економіку й її розвиток. Результати можуть бути використані для загального розвитку соціологічної теорії про довіру та її значущість у суспільно-економічних процесах. Крім того, висновки можуть стати важелем для розробки та імплементації політик, які допоможуть у реалізації проєкту держави загального добробуту. Зокрема, вони можуть бути корисними для країн, які прагнуть покращити інвестиційний клімат (інші важливі аспекти внутрішнього ринку) і рівень добробуту населення.

1. Огляд концепції соціального капіталу

Для початку зупинимось на концепті капіталу авторства Карла Маркса. У своїй праці «Капітал. Критика політичної економії» він зазначає наступне: капітал бере свій початок із циркуляції товарів, яка стала основою для його формування. Існує дві форми циркуляції (гроші-товар): Т-Г-Т (товар-гроші-товар) – обмін товарів на гроші та наступне їх використання для придбання іншого товару (кінцевою ціллю є задоволення потреб; наприклад, фермер продає овочі для отримання прибутку, а надалі придбання за його рахунок одягу); Г-Т-Г (гроші-товар-гроші) – гроші вкладаються у товари, які потім продаються з метою отримання більшої суми грошей (орієнтована на збільшення вартості, тобто на прибуток; купець придбав вовну, щоб перепродати її дорожче) (Marx, 1909: 163–173). У такому разі капітал стає засобом отримання (аккумуляції) додаткової вартості. І фактично інтерпретація даного поняття зводиться до грошових засобів, які, проходячи через модель обігів, примножують свою вартість. Таке вузьке, економоцентричне трактування поняття капіталу не прижилося в соціології, проте надало імпульс для соціологічного теоретизування.

Для даного дослідження найбільш релевантними варто вважати теоретичні напрацювання П'єра Бурдьє. За ним, «капітал – це накопичена праця, яка може існувати у вигляді матеріальних ресурсів або внутрішніх (інкорпорованих) якостей людини. Коли капітал привласнюється окремими людьми або групами, він дозволяє їм використовувати соціальну енергію, тобто працю інших людей. Капітал формує структуру соціального світу, встановлюючи правила та можливості для успіху різних людей залежно від їхніх ресурсів» (Bourdieu, 1986: 241). Тобто капітал не зводиться лише до певних накопичених матеріальних благ (гроші, цінні метали, технології).

Саме ж «поняття соціального капіталу сформувалося в 1980–90-х завдяки працям П. Бурдьє, Дж. Коулмана, Р. Патнама (Левенець, Шаповал, 2011: 679). Зокрема, П. Бурдьє, окрім економічного, виділяв ще два різновиди капіталу: культурний та соціальний. «Соціальний капітал – це сукупність ресурсів, які зумовлені наявністю стійкої мережі взаємовідносин, що є частиною інституціоналізованих групових зв'язків. Ці зв'язки можуть мати матеріальну та/або символічну основу і підтримуються через взаємні обміни. Обсяг соціального капіталу, яким володіє певна особа, залежить від кількості та значення її контактів у мережі, а також від капіталу (економічного, культурного), який мають ті, з ким вона зв'язана. Соціальний капітал може сприяти множенню ефекту інших видів капіталу. Соціальний капітал створюється через стратегічні інвестиції в соціальні відносини, які можуть приносити матеріальні та символічні вигоди. Важливим аспектом є інституціоналізація групових зв'язків, що дозволяє закріплювати членство та створювати сталі зв'язки. Однак, для того, щоб соціальний капітал зберігався та накопичувався, необхідні постійні зусилля в підтримці відносин та соціальній активності. Прибутковість від соціального капіталу зростає пропорційно його обсягу» (Bourdieu, 1986: 248–251). Очевидно, що стратегічні соціальні відносини нерозривно пов'язані із довірою. Довіра є необхідним атрибутом соціального капіталу, водночас його передумовою та наслідком.

Дж. Коулмен розглядав соціальний капітал як публічне благо, коли дії індивідів приносять користь всьому суспільству. Індивіди вступають у соціальні взаємодії, стосунки та мережі до тих пір, поки вигоди від них зберігаються. У цьому сенсі соціальний капітал є і приватним, і публічним благом, яке приносить вигоду всім членам групи, а не лише тим, хто інвестує в організацію асоціацій або мереж. Прямі внески акторів приносять користь всім, а не лише окремому індивіду. Сильні родини або громади виникають завдяки сильним соціальним зв'язкам між членами (Claridge, 2018: 8–9). Коулмен акцентує важливість норм довіри в різноманітних суспільних контекстах, і особливо в процесі економічних трансакцій. Зокрема, він ретельно досліджує інтегровану спільноту торгівців діамантами в Нью-Йорку, в якій багатомільйонні операції купівлі-продажу відбуваються на основі усних домовленостей, без нотаріального оформлення, без суддів і контрактів. Довіряючи один одному і створюючи надійну, інтегровану спільноту, яка базується на етнічній та релігійній монолітності (всі учасники – євреї-хасиди), учасники досягають ринкових переваг, економлять на трансакційних витратах і, врешті решт, займають монопольні позиції на високоприбутковому ринку. Автор робить висновок, що «група, в якій надійність і довіра є розповсюдженими, здатна до значно більших досягнень, ніж порівнянна група, позбавлена надійності та довіри» (Coleman, 1988: 101).

Особливу роль морально-нормативній стороні соціального капіталу відводить відомий сучасний польський соціолог П.Штомпка. Ті моральні відносини, які сприяють об'єднанню індивідів у групу, їхній солідарності та згуртованості, він виокремлює в особливий різновид соціального капіталу – моральний капітал. Останній складається із довіри, вірності, взаємності, солідарності, поваги та справедливості (Штомпка, 2022: 320).

У свою чергу, Р. Патнем розглядав соціальний капітал як суспільне благо-пов'язання між індивідами, соціальні мережі, норми взаємності, участі, громадянської орієнтації та довіри до інших, яким володіють міста, держави чи нації (Putnam, 2000: 33). Дані властивості сприяють більш ефективній взаємодії людей і, відповідно, досягненню спільних цілей. У концепції Патнема соціальний капітал «зміщується» від характеристики індивідів до характеристики великих сукупностей населення. Соціальний капітал стає колективною рисою, що функціонує на агрегованому рівні (Claridge, 2018: 9–10). Довіра до інших людей і згуртованість, інтегрованість людей в рамках тих чи інших спільнот в концепції соціального капіталу Патнема займає центральне місце.

Довіра займає ключове місце в теоретичних побудовах Ф. Фукуями. Автор розглядає довіру як ключовий інструмент здійснення економічного обміну, залучення якого знижує вартість економічних трансакцій і, відповідно, підвищує ринкову ефективність і, врешті решт, збільшує економічне багатство (Фукуяма, 1995). Отже, довіра має економічну цінність. Ті суспільства, в яких запаси даного виду капіталу, є високими (їх Фукуяма називає країнами з високим рівнем довіри, *high-trust societies*) виграють в економічній конкуренції у суспільств з низьким обсягом довіри (*low-trust societies*). Рівень довіри в соціумі має наслідки на різних рівнях – групи, організації, спільноти і всього суспільства. Відносини довіри відіграють важливу роль і в рамках держави, що сприяє розвитку (Кутуєв, 2016), (Fedorchenko-Kutuev P., Rygolenko I., Khomiak A., 2023), що є особливо актуальним для суспільств,

котрі стали на шлях інтенсивної та прискореної модернізації. Зокрема, у Фукуямі багато уваги приділяється впливу рівня довіри на становлення та розвиток господарських організацій. В суспільствах з високим рівнем довіри (напр., США, Німеччині, Японії) приватні компанії мають суттєво більші розміри, ніж в країнах з низькою довірою, таких як Франція, Італія, Тайвань, де традиційно домінуючі позиції займають малі приватні фірми сімейного типу. Створення приватних корпорацій великого масштабу потребує значного соціального капіталу і, водночас, сприяє розширенню та підвищенню продуктивності економічної діяльності.

Отже, незалежно від перспективи аналізу соціального капіталу – індивідуальної чи колективної, сучасні теоретики сходяться в тому, що невід'ємною складовою цього різновиду людських ресурсів виступає моральна норма довіри.

2. Зв'язок теорії та емпіричних даних

Довіра також стає центральним поняттям при формуванні соціальних інституцій. «Нестача довіри в культурі суспільства створює нездоланні труднощі для формування суспільних інститутів. Суспільствам, яким бракує стабільної та ефективної держави, водночас не вистачає і взаємної довіри між громадянами, лояльності до країни та суспільства, а також організаційних навичок і можливостей. Політичній культурі таких суспільств, як часто констатують різні автори, властива підозріливість, заздрість та приховано або відверто вороже ставлення до кожного, хто не належить до складу родини, села чи племені. Засилля недовіри в цих суспільствах обмежує лояльність індивідів рівнем вузьких і близьких їм груп» (Гантінгтон, 2020: 51–62). В таких спільнотах соціальний капітал є надто звуженим для активної взаємодії індивідів. Його рівень і вплив не виходить за рамки найближчого кола оточення (сім'ї). З цього, робиться майже неможливим розвиток індивіда у соціально-економічній площині. Солідарність у суспільстві, як результат довіри, знижується. Відбувається переведення фокусу на взаємодію із тими, хто є виключно кровно спорідненими. Саме в такому руслі розглядав феномен «аморальної сімейності» Едвард Банфільд (Banfield, 1967) в праці «Моральні основи відсталого суспільства» (1958) пояснював соціально-економічну відсталість культурними феноменами, зокрема орієнтацією виключно на інтереси нуклеарної сім'ї та нездатністю співпрацювати із іншими співгромадянами задля загального блага. Йдеться про слабку солідарність з іншими, певну «соціальну короткозорість», небажання й невміння вийти за межі власного еґо і вузького кола близьких людей.

Поняття солідарності походить із теоретичних напрацювань Е.Дюркгайма. «Її він визначає, як найважливішу функцію поділу праці у формуванні солідарних відносин. На думку Дюркгайма, у сучасному суспільстві поділ праці покликаний інтегрувати та ініціювати соціальну рівновагу, тому він повинен мати моральний характер, адже потребу в громадському порядку та солідарності люди вважають моральною». (Левенець, Шаповал, 2011: 233–234). Відповідно, існує дві форми солідарності: механічна та органічна (Durkheim, 1997). Перша притаманна традиційному суспільству, де якраз праця часто відбувається на рівні родинних зв'язків (інститут сім'ї відіграє центральну роль у житті людини). Відтак форма довіри (у вигляді солідарності) постає лише на рівні близького оточення. Органічна солідарність вже характерна наступним етапам розвитку суспільства, більш розвиненій стадії поділу праці, на якій кожна людина виконує свої окремі, вузько означені професійні функції. Люди суттєво залежать один від одного, їх особисте благополуччя забезпечується ефективним виконанням своїх функцій іншими людьми. Індивід може займати різноманітні професійні позиції у виробничій ієрархії, при цьому не маючи якихось тісних взаємин із колегами. Органічна солідарність підтримується через взаємозалежність складових частин самого суспільства. Тобто сектори економіки та її виробництва є включеними у спільну систему, й завдяки саме своїй взаємодії (солідарній) вони можуть демонструвати ефективність. Е. Остром також зазначає, що без довіри проблематизується, набуває проблемного характеру, майже неможливого для здійснення, реалізація взаємодій у суспільстві (Ostrom, 1990). Раціональність й особистий інтерес індивіда при цьому не обов'язково мають заважати взаємодіям. Завдяки комунікації виокремлюються дії, на основі яких вже відбувається розрізнення репутації акторів. Як наслідок – соціально формується довіра, що уособлює ймовірність наступних дій (від соціальних до економічних інтеракцій) (Murillo, Guinart & Arenas, 2024). Таким чином, в розвинутих суспільствах права та обов'язки індивідів формуються навколо взаємозалежностей, обумовлених поділом праці. І саме в цьому полягає соціальне значення поділу праці, його далекосяжні наслідки для інтеграції соціуму.

Отож, у даній роботі визначено доречним взяти за основу вектор, що йде від феномену довіри до економічного розвитку. Сама ж логіка дослідження слідуватиме моделі: соціальний капітал – довіра – солідарність – економічний розвиток. На теоретичному рівні ми намагалися продемонструвати, що має місце залежність між довірою й економічною ефективністю. Проте, базуючись на теоретичному доробку Е.Дюркгайма, ми висуваємо припущення про різну природу такої довіри в залежності від типу солідарності, в основі якої вона лежить. Прояви механічної солідарності мають місце в довірі до

кола близьких і добре знайомих людей, як-то сім'я, родина, близькі друзі тощо. В даному контексті на перший план виходить цілісна особистість, а не її окремі функціональні обов'язки. Органічна ж солідарність єднає людей, котрі є далекими, яких ми особисто не знаємо, проте, з якими вступаємо в інтеракцію, в тому числі в господарські відносини. Саме від довіри такого роду залежить ефективне виконання наших професійних обов'язків і протікання економічних трансакцій. Виходячи із вищезазначеного, ми передбачаємо, що в сучасному світі ефективність економічних відносин більшою мірою залежить від довіри органічного ґтибу, ніж механічного. Щоб економічні механізми працювали ефективно, необхідно довіряти людям із далекого соціального оточення – колегам, партнерам, клієнтам, постачальникам, посередникам і багатьом іншим, без яких ринкова економіка не може функціонувати. Довіра ж до людей із близького оточення відіграє обмеженішу роль, оскільки стосується переважно домашнього господарства. Саме тому, можна припускати, що вплив довіри як основи органічної солідарності на економічний розвиток країни буде потужнішим, ніж роль довіри як фундамента механічної солідарності.

Наступним кроком є будування кластерів на основі змінних, що стосуються довіри (орієнтованого ближче на довіру саме до людей; значення змінних відповідають порядковій шкалі: 1 – Довіряю повністю; 2 – Певною мірою довіряю; 3 – Не дуже довіряю; 4 – Зовсім не довіряю).

Змінні, які вимірювали рівень міжособистісної довіри до різних категорій людей із масиву Світового дослідження цінностей (Naerpfer, Inglehart et al., 2024), були піддані факторному аналізу. Факторний аналіз виконувався у IBM SPSS Statistics (IBM, n.d.) для групування змінних і утворення відповідних індексів. За його результатами були виокремлені два фактори (див. табл. 1). Факторний аналіз підтвердив наші теоретичні припущення: один фактор відповідав механічній солідарності, а інший – органічній. Перший фактор, довіри в рамках механічної солідаризації, включає довіру до найближчого, спорідненого оточення, яке може поділяти інтереси, цінності та бути включеними у спільні заняття: ваша сім'я, ваші сусіди, люди, яких знаєте особисто. Другий фактор можна описати як органічну солідаризацію (що бере початок від довіри), куди входять: люди, яких ви зустрічаєте вперше, люди іншої релігії, люди іншої національності. На основі цього було утворено два індекси (шляхом знаходження середнього значення між змінними одного фактора) для кожної країни у дослідженні World Values Survey (wave 7) і довіра напряду стосуватиметься солідаризації, за попереднім викладеним теоретичним матеріалом – як наслідок ефективності роботи інститутів суспільства. Це змінні «довіра (механічна солідарність)» та «довіра (органічна солідарність)».

Таблиця 1

Два типи довіри, притаманні механічній та органічній солідарності

	Фактори	
	1	2
Довіра до своєї сім'ї	,815	
Довіра до своїх сусідів	,722	
Довіра до людей, яких ви знаєте особисто	,582	
Довіра до людей, який ви зустріли вперше		,728
Довіра до людей іншої релігії		,854
Довіра до людей іншої національності		,867
% поясненої дисперсії		

Джерело: Naerpfer et al., 2017–2022. Розрахунки авторів на основі факторного аналізу. Метод екстракції: Аналіз головних компонент. Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера. Обертання збіглося за 3 ітерації.

3. Зв'язок між довірою та економічним розвитком: емпіричний аналіз

Початок статистичного аналізу має включати опис використаних змінних та їх трансформації, що були здійсненні для об'єднання у спільний масив даних та формуванні показників. Змінна ВВП на душу населення (GDP per capita) є метричною (GDP Per Capita by Country, in Current US\$ 2017–2022, n.d.). Оригінальні змінні довіри до різних груп людей виміряні за порядковою шкалою. Здійснені обробки визначили середні значення між змінними по кожному із двох факторів.

Масив даних формувався із двох джерел (WVS та ВВП на душу населення) на основі ідентифікаторів країни та року. Операції злиття файлів та обробки здійснювалися із залученням пакету dplyr (Wickham, François, Henry, Müller, Vaughan, 2023). Унаслідок перетворення даних, з метою виключення пропущених значень, було сформовану вибірку із 55 країн (у сьомій хвилі WVS загальною присутні 66 країн/територій): Канада, Сполучені Штати Америки, Мексика, Гватемала, Колумбія, Еквадор, Перу, Бразилія, Болівія, Чилі, Аргентина, Уругвай, Велика Британія, Вірменія, Греція, Кіпр,

Нідерланди, Німеччина, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Україна, Чехія, Нігерія, Кенія, Ефіопія, Зімбабве, Марокко, Туніс, Лівія, Іран, Туреччина, Ірак, Ліван, Йорданія, Таджикистан, Киргизстан, Узбекистан, Казахстан, Монголія, Гонконг (спеціальний адміністративний регіон), Південна Корея, Японія, Індія, Пакистан, Бангладеш, М'янма, Мальдіви, Таїланд, В'єтнам, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни, Індонезія.

Для знаходження зв'язку між довірою та економічним розвитком країни було обрано кореляційний аналіз. Він буде виконуватись у програмному забезпеченні Rstudio (Posit, n.d.) та із використанням програмного середовища R (R Core Team, 2022). Варто пам'ятати про характер змінних при аналізі, щоб уникнути хибних інтерпретацій. Тож вибір методу має зупинитися на кореляції Спірмена. Адже метод Спірмена базується на рангах, а не на фактичних значеннях. Кореляція Спірмена враховує монотонну залежність, яка може бути як лінійною, так і нелінійною, на відміну від кореляції Пірсона, що обмежується лінійною залежністю. Оскільки кореляція Спірмена базується на рангах, то вплив викидів на результати є значно меншим. У цьому випадку нормальний розподіл даних не потрібен, на відміну від методу кореляції Пірсона.

Першочергово було виконано кореляційний тест (cor.test) двох утворених раніше показників (середніх значень по кластерам), що теоретично пов'язані із органічною та механічною солідарностями. У результаті обрахунків значення виявились наступними (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Показники кореляції Спірмена між ВВП на душу населення та двома індексами довіри
(p-value – значущість кореляції)**

	Змінна	
	Довіра (механічна солідарність)	Довіра (органічна солідарність)
S	30670	36792
p-value	0.438	0.015
rho	-0.106	-0.327

Для змінної «довіра (механічна солідарність)» коефіцієнт Спірмена (rho) становить -0.106, що свідчить про дуже слабкий негативний зв'язок. Для змінної «довіра (органічна солідарність)» коефіцієнт Спірмена (rho) становить -0.327, що вказує на помірний негативний зв'язок. Значення p-value для першого типу довіри становить 0.438, що значно перевищує загальноприйнятий рівень значущості (0.05). Це означає, що зв'язок між змінними статистично не значущий. Значення p-value для органічного типу довіри становить 0.015, що є меншим за рівень значущості (0.05). Таким чином, цей зв'язок є статистично значущим. Отже, довіри як корелята механічної солідарності зв'язок з подушовим ВВП не є статистично значущим, і його сила дуже слабка. Для довіри як показника органічної солідарності зв'язок є статистично значущим, і він має помірний негативний характер. Це може свідчити про те, що зі збільшенням довіри (у позитивну сторону, тобто люди схильні більше довіряти вказаним у змінних групах) ВВП на душу населення також демонструє зростання. На противагу, такого не помітно при дослідженні взаємозв'язку із довірою, що стосується механічної солідарності.

Візуалізацію двох описаних кореляцій можна спостерігати на зображеннях, наведених нижче. Для створення графічних об'єктів використано пакет R ggplot2 (Wickham, 2016).

Отже, візуальний аналіз підтверджує більше значення довіри органічного типу для налагодження ефективних економічних зв'язків, що відповідає нашим попереднім припущенням, основаним на теоретичному аналізі. Як правило, ті суспільства, в яких довіра не обмежується найближчим оточенням, а включає ширші соціальні контакти, створюють кращі умови для економічного зростання і досягають вищих показників економічного процвітання. Вірогідно, це пов'язане також із створенням більш ефективних і продуктивних соціальних інститутів.

Висновки. Теоретичні напрацювання П. Бурдьє вказують на важливість довіри (в уособленні соціального капіталу), як складової соціальної інтеграції та розвитку суспільства. У контексті економічного розвитку довіра є основою для ефективної взаємодії між інститутами, організаціями та індивідами. Водночас, відсутність довіри обмежує соціальні відносини та негативно впливає на економічну ефективність. Довіра є передумовою подальшої солідаризації суспільства. Теорія соціальної солідарності Е. Дюркгайма та поділ на механічну й органічну солідарність знаходить своє підтвердження в результатах емпіричного аналізу на основі показників довіри, що стосуються різних категорій осіб (від найближчого оточення до віддаленого). Фактор, що стосується механічної солідарності, відноситься до довіри в межах найближчого оточення (сім'я, сусіди, знайомі). Подібні суспільства можуть мати труднощі в розвитку більш складних економічних відносин. Фактор, який стосується органічної

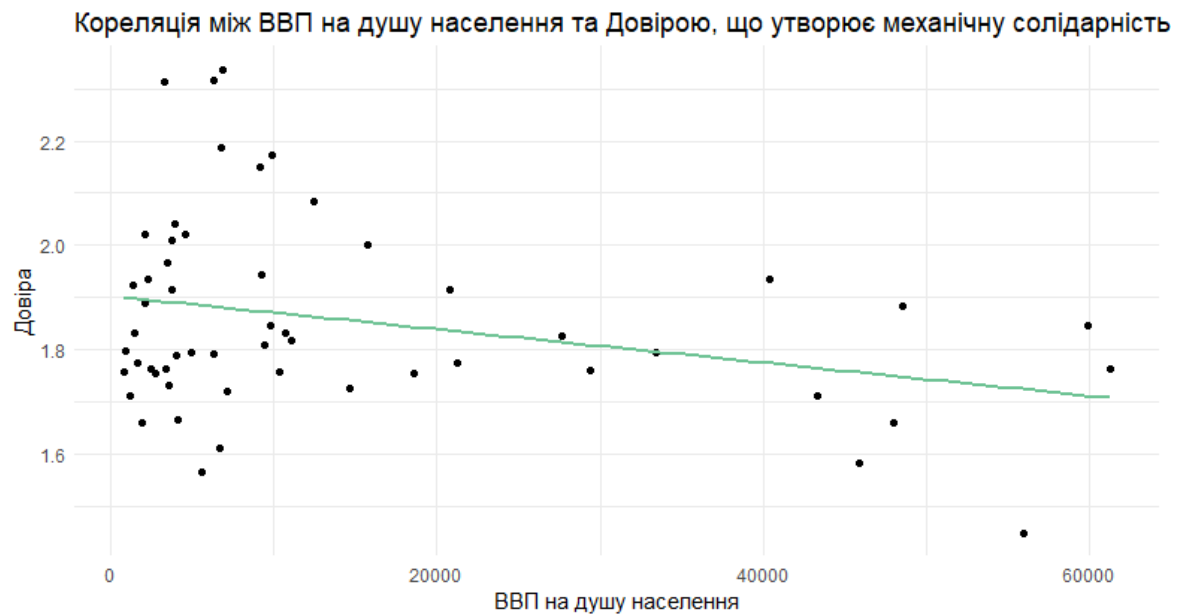

Рис. 1. Кореляція між ВВП на душу населення та показником довіри, що відповідає механічній солідарності (використано ggplot2)

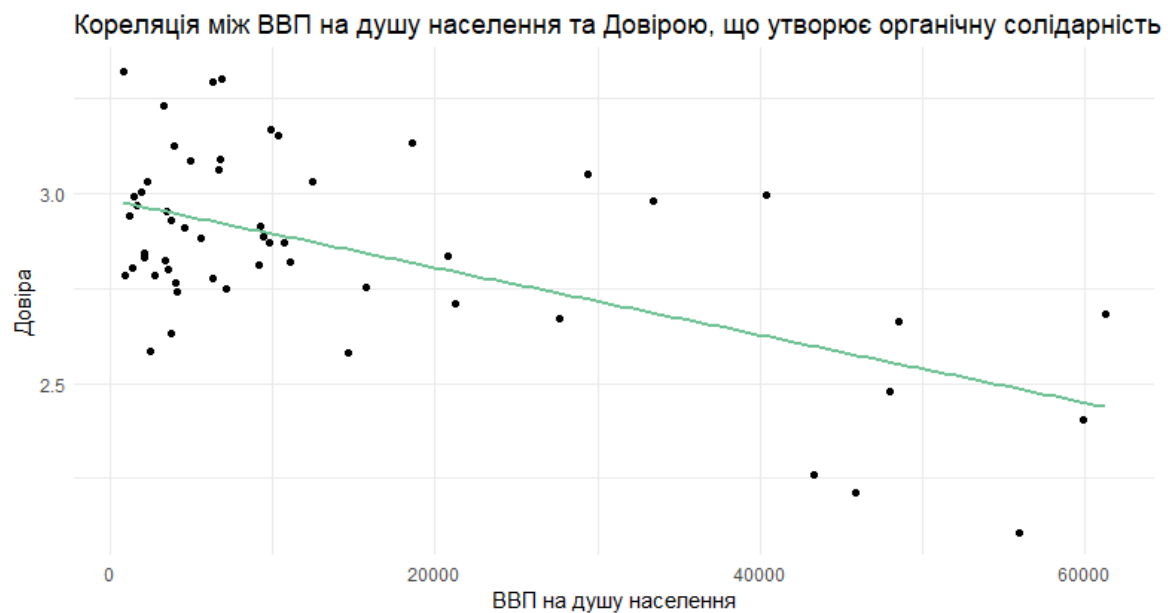

Рис. 2. Кореляція між ВВП на душу населення та показником довіри, що відповідає органічній солідарності (використано ggplot2)

солідарності, вказує на довіру, котра поширюється на більш широке коло осіб: таких, як люди, котрих ми зустрічаємо вперше, представники інших національностей чи релігій.

Основним завданням дослідження було виявити можливі зв'язки між рівнем довіри в суспільстві та економічним розвитком країн, вираженим через ВВП на душу населення. Для досягнення цієї мети було використано кореляційний аналіз, оскільки метод дозволяє оцінити міру лінійного зв'язку між змінними. Було проаналізовано кореляцію між довірою до людей та соціальних груп, що відповідають різним типам солідарності в суспільстві, та рівнем економічного розвитку. Узагальнююча змінна, що утворена знаходженням середнього значення між іншими початковими змінними, які стосуються механічної солідарності, що передбачає низький рівень соціальної диференціації та загальну однорідність суспільства, показала дуже слабкий лінійний негативний зв'язок з ВВП на душу населення (зв'язок між ними є статистично незначущим). На противагу, зв'язок органічної солідарності з ВВП на

особу виявився більш помітним. Він є статистично значущим. Це може свідчити про те, що в країнах, де існує більш високий рівень довіри між громадянами та соціальними групами, що мають відмінності у своєму наборі цінностей, характеристик тощо, є більша ймовірність того, що економічний розвиток буде більш стійким, а досягнутий рівень економічного благополуччя – вищим.

Отож, дослідження показало, що рівень довіри в суспільстві має неоднозначний вплив на економічний розвиток. У разі органічної солідарності (вищий рівень довіри між різними соціальними групами) виявлений статистично значущий зв'язок із ВВП на душу населення, що може свідчити про більш позитивні економічні зміни в таких країнах. Натомість механічна солідарність, що характерна для суспільств з низьким рівнем соціальної диференціації, не показала значущих результатів у цьому контексті.

Отримані висновки базуються на обширних даних Світового дослідження цінностей і стосуються 55 країн-учасниць. Проте, для подальшої екстраполяції даних необхідне більш масштабне аналітичне дослідження, що включатиме більш стратифіковану вибірку за певними показниками, які можуть також в свою чергу здійснювати вплив на одну із незалежних змінних. Крім того, надзвичайно важливим залишається питання про природу взаємозв'язку між довірою та економічним розвитком: що є причиною, а що наслідком? Здійснений нами аналіз не надає достатніх підстав стверджувати, що саме довіра, притаманна органічній солідарності, призводить до економічного зростання. Можливий і зворотний зв'язок: вже досягнутий певний, достатньо високий рівень економічного процвітання стимулює більшу довіру і меншу схильність до шахрайства та зловживань, оскільки призводить до великих негативних наслідків для соціальних акторів, що вдаються до подібних недоброчесних практик.

Lytvynenko O., Korzhov H. The relationship between social capital and economic development: a comparative approach

The article explores the impact of social capital, particularly its fundamental component such as trust, on the economic development using a comparative approach to analysis. The concept of capital itself is considered through the prism of various sociological approaches. Social capital is operationalized through the phenomenon of trust, primarily at the inter-individual and inter-group levels. Trust is interpreted as a factor that promotes solidarity in society and plays a decisive role in the effective functioning of social actors. The study emphasizes that in the modern world the effectiveness of economic relations depends to a greater extent on indicators of organic solidarity than mechanical solidarity. The study shows that the level of trust in society has an ambiguous impact on economic development. Based on empirical analysis of data from the World Values Survey (2017–2022), it is concluded that trust as the basis of organic solidarity affects the economic development of the country, and this effect is statistically significant for a sample of 55 countries of the world from different regions and levels of development. In contrast, trust as the basis of mechanical solidarity did not show a statistically significant effect on economic outcomes. As a rule, those societies in which trust is not limited to the immediate environment but includes wider social contacts have better conditions for economic growth and achieve higher indicators of economic prosperity. The study expands the understanding of the role of social capital in the modern state and societies and outlines prospects for further relevant scientific explorations.

Key words: social capital, trust, mechanical solidarity, organic solidarity, economic development, GDP per capita, World Values Survey, comparative studies.

Література:

1. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. Т. Цимбал. Київ: Наш Формат, 2020. 448 с.
2. Грушецький А. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2023 роках. КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> (дата звернення: 12.12.2024).
3. Єнін М., Коржов Г., Василець О. Розвиток демократії в Україні: Глобальні виклики та необхідність інституційного перезавантаження [Development of democracy in Ukraine: Global challenges and the need for institutional re-start [coauthors M. Yenin, O. Vasylets]. Ideology and Politics Journal. 2023, 1 (23), 219–240. DOI: 10.36169/2227-6068.2023.01.00008
4. Кутуєв П. В. (Федорченко-Кутуєв П.В.) Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія / П.В. Кутуєв. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с.

5. Політична енциклопедія / ред.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал. Київ: Парлам. вид-во, 2011. 808 с.
6. Штомпка П. Соціальний капітал. Теорія міжособистісного простору. Київ: Дух і Літера, 2022.
7. Banfield E. C. The Moral Basis of a Backward Society. New York: Simon & Shuster, 1967. 192 p.
8. Bourdieu P. The Forms of Capital. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, New York: Greenwood. 1986. P. 241–258. URL: https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf (date of access: 12.12.2024).
9. Claridge T. Introduction to Social Capital Theory. Social Capital Research, 2018. 51 p. URL: <https://www.socialcapitalresearch.com/wp-content/uploads/edd/2018/08/Introduction-to-Social-Capital-Theory.pdf> (date of access: 12.12.2024).
10. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology. 1988. Vol. 94. P. S95–S120.
11. Durkheim E. The Division of Labor in Society. New York: Free Press, 1997.
12. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity. Free Press, 1995. 480 p.
13. Fedorchenko-Kutuev P., Pygolenko I., Khomiak A. Ukrainian State Between the Imperatives of Democracy and Post-War Modernization. Ideology and Politics Journal. 2023. Issue 1 (23). P. 148–171.
14. GDP per capita By Country, in current US\$ 2017–2022. [Data set]. The World Integrated Trade Solution (WITS). <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/BY-COUNTRY/StartYear/2017/EndYear/2022/Indicator/NY-GDP-PCAP-CD>
15. Haerpfer C., Inglehart R., Moreno A. Welzel C., Kizilova K., Diez-Medrano J., Lagos M., Norris P., Ponarin E., & Puranen B. World Values Survey Wave 7 (2017–2022) Cross-National Data-Set (Version 6.0.0) [Data set]. World Values Survey Association. URL: <https://doi.org/10.14281/18241.24>
16. IBM. IBM SPSS Statistics. Version 23. URL: <https://www.ibm.com/products/spss-statistics> (date of access: 12.12.2024).
17. Knack S., Keefer P. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. The Quarterly Journal of Economics. 1997. Vol. 112, no. 4. P. 1251–1288. URL: <https://doi.org/10.1162/003355300555475> (date of access: 12.12.2024).
18. Marx K. Capital: A critique of political economy. Chicago : C.H. Kerr, 1909. URL: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/untermann/volume-1.pdf> (date of access: 12.12.2024).
19. Murillo D., Guinart P., Arenas D. The Ethics of Commons Organizing: A Critical Reading. Journal of Business Ethics. 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s10551-024-05706-y> (date of access: 15.12.2024).
20. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press, 1990. 280 p. URL: https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf (date of access: 12.12.2024).
21. Posit. RStudio. Version Version 2023.12.0+369. URL: <https://posit.co/download/rstudio-desktop/>.
22. Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. Journal of Democracy. 1995. Vol. 6, no. 1. P. 65–78.
23. R Core Team. R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing. Version 4.2.1. Vienna, Austria, 2022. URL: <https://www.R-project.org/>.
24. Wickham, H. (2016). ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis. Springer-Verlag New York. ISBN 978-3-319-24277-4, <https://ggplot2.tidyverse.org>.
25. Wickham, H., François, R., Henry, L., Müller, K., Vaughan, D. (2023). dplyr: A Grammar of Data Manipulation. R package version 1.1.4, <https://github.com/tidyverse/dplyr>, <https://dplyr.tidyverse.org>.

Стаття надійшла до редакції 06.01.2025

Стаття рекомендована до друку 27.01.2025